
*A Szent Erzsébet-kultusz
Magyarországon és
Portugáliában*

JELIGE: AKB 427

2014

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
A vallásos értékrend megváltozása, Európa lelkiisége a 11-13. században.....	4
A ferences rend	7
A Klarisszák.....	9
A ferences világi rend (Harmadik Rend)	10
A nők szerepe a 13. századi Európában.....	10
Árpád-házi Szent Erzsébet (1207-1231).....	11
Portugáliaiai Szent Erzsébet (1269/70 - 1336)	14
A 14. századi életrajz története	16
Izabel életének ismertetése a kézirat alapján	22
Az Izabel-kultusz kialakulása	24
Izabelhez köthető csodák	25
A rózsacsoda	26
A rózsacsoda Szent Erzsébetnél.....	28
A rózsacsoda Szent Izabelnél.....	29
A kapcsolat minősége – Szent Erzsébet kultusza Portugáliában	30
A ferences közvetítés	30
Dinasztikus közvetítés	33
Az Erzsébet-kultusz utóélete az Ibériai-félszigeten	34
Befejezés	36
Bibliográfia	37
Internetes források	39
Mellékletek	40
I. Melléklet.....	41
II. Melléklet	42
III. Melléklet	43
IV. Melléklet.....	44

Bevezetés

Dolgozatom az Ibériai-félsziget és Magyarország múltjának szövetében egy közös szála koncentrálni, mégpedig a Szent Erzsébet legendára.

Magyarország és Portugália között húzódik egy rejtett kapcsolati szál, melyet az Árpád-ház és az aragóniai uralkodóház közvetített az Ibériai-félsziget nyugati csücskébe. A középkorban az Ibériai-félsziget és a Kárpát-medence térsége között szoros kötelék alakult ki, melynek létrejötte politikai-egyházpolitikai okokra vezethető vissza: II. András magyar király lányai közül Jolánt feleségül adta I. (Hódító) Jakab aragóniai királyhoz.

Árpád-házi Jolán és I. Jakab gyermeke a leendő aragóniai király, III. Péter, akinek lányát, Izabelt később mint Szent Királynét¹ I. Dénes portugál király feleségét ismerhetünk meg. Nevét nagy-nagynénjéről², Árpád-házi Szent Erzsébetről kapta, melyben nem csak egy hivatalos, dinasztiai közötti kommunikáció rejlik, hanem egy olyan predesztinált élet ígérete, melyet a királyné be is fog teljesíteni.

Árpád-házi Szent Erzsébet nagy hatással volt nemcsak a kora társadalmára, hanem évszázadok múlva is példaként szolgált életével. Felállított egy követendő mintát; tükröt adott nemcsak a királyoknak, királynéknak, hanem az átlagembereknek is egyfajta karitatív életforma kialakításához. Alakja kortársai számára és a későbbiekben is mintául szolgált, sokan igyekeztek az általa képviselt szellemben élni.

Személyisége meghatározó volt a középkori keresztény Európában, továbbá női szentként hangsúlyos módon képviselte a rohamosan terjedő ferences eszmeiséget. Hatása odáig terjedt, hogy nagy uralkodók, mint a francia IX. Lajos³ róla nevezték el gyermeküket, így tett az aragón király, III. Péter is majdnem egy évszázaddal később.

A kapcsolódási pontot Portugália és Magyarország között leginkább a Szent Erzsébet-kultusz kialakulásában lehet megfogni, mivel a két szent nemcsak a sajátos lelkiségükön, hanem közös felmenőikön is osztozódik. Tehát egy olyan egyrészt dinasztikus, másrészt pedig szellemi és kulturális kötelék fedezhető fel közöttük – és így a két ország között is –,

¹ Portugálul: Rainha Santa de Portugal

² Ld. I. számú melléklet.

³ BALÁZS Ilona (1930), *Magyarországi Szent Erzsébet a XIII. század francia irodalmában*, Bibliothèque De l'Institut Français à l'Université De Budapest, Budapest, Eggenberger, 18.

mely bár nem példanélküli, szem előtt tartva Árpád-házi Szent Erzsébet európai hatását, azonban mégis figyelemreméltó, hogy Európa két periferiáját is képes behálózni ez a kultusz.

A vallásos értékrend megváltozása, Európa lelkiisége a 11-13. században

Egy életrajz mindig korkép is – írja Sz. Jónás Ilona könyvének előszavában – éppen ezért elengedhetetlen bemutatni a korszakot, melyben a két szent élt, hogy mélyebb értelmezést nyerhessenek tetteik.

A 11. századtól kezdődően mélyreható változások mentek végbe Európa gazdálkodásában, a társadalom szerkezetében és gondolkodásmódjában is. Egy fokozatos gazdasági fellendülésnek lehetünk tanúi, mely az életszínvonal általános javulását eredményezte, ami megváltoztatta az emberek viszonyulását a földi értékekhez is. A jólét és az anyagi javak egyre nagyobb szerepet játszottak a mindennapi életben. A földi örömhöz való kötődés azonban ellentmondott az egyház erkölcsi tanításának, és így annak megszegését is jelentette, mely hosszútávon lelki bizonytalansághoz és egyfajta spirituális válsághoz vezetett.

A tulajdon felértékelődése mellett a halál sokkal inkább valaminek az elvesztését – az élet élvezetének megszakadását –, semmint az igazi boldogság kezdetét jelentette, ami hozzájárult egy újfajta halálfélelem kialakulásához. Lassú, észrevétlen változások folytán, a megváltozott életkörülmények hatására másféle igény alakult ki a hitélet terén: érzelmibb, bensőségesebb, Krisztussal közvetlenebb kapcsolatot kereső; melyet a katolikus egyház fényűző életmódot élő, gazdag és befolyásos papjai nem tudtak hitelesen kielégíteni.

Az egyházi és a világi hatalmak között a 11. századtól kezdve fokozatosan kialakult egy konfliktus, mely az invesztitúra harcban – azaz a püspökök beiktatásának jogáért folytatott küzdelemben – csúcsosodott ki. 1075-ben VII. Gergely pápa kiadta a *Dictatus papae* című oklevelet, mely a pápaság totális hatalmi és kizárólagosság-igényét fogalmazta meg.⁴ Innen kezdve az egyház egyre inkább elmélyítette a teokratikus eszmét, melynek következtében a katolikus egyház a 13. századra Európa egyik legmeghatározóbb hatalmává

⁴ FAZEKAS Csaba (2006), *Történelem és egyházpolitika*, Miskolc, <http://bit.ly/1jObpfE> megtekintés dátuma 2014.02.24.

vált. Politikai és gazdasági ereje miatt egyszerre kellett ellátnia világi és egyházi feladatokat, de a földi értékekhez való túlzott ragaszkodása, gazdagsága miatt a laikusok szemében hitelét veszítette. A probléma orvoslására megkezdődött egyfajta belső megújulás, mely egyrészt a Ciszterci Rend 1098-as megalakulásában, illetve a szerzetesrendek életét befolyásoló Cluny reform bevezetésében mutatkozott meg.

A reform a szerzetesi életmód tekintetében Szent Benedek regulájához való visszatérést tűzte ki célul, a szerzeteseket fegyelmezett és szorgos életvitel kialakítására ösztönözve.⁵ Ugyanakkor a feudális függés felszámolása is fontos részét képezte a reformnak: elérni, hogy a kongregációba tömörödött kolostorok (élükön a cluny főapáttal) közvetlen pápai irányítás alá kerüljenek.

A ciszterci rend szerzetesei a belső vallásosság igényét követve a világtól elzárva telepedtek le, hogy könnyebben követhessék mindenben Szent Benedek szabályzatát és Krisztus tanítását. Emellett a ciszterciek a művelődés legkülönbözőbb ágaiban jeleskedtek. Érdemeket szereztek mint hithirdetők, mint tanítók (Párizsban, Metzben, Toulouseban, Würzburgban, Oxfordban stb. voltak híres bölcsészeti és teológiai intézeteik), mint zenészek s még inkább mint építészek: e téren a gótika stílusában alkottak maradandót.⁶

A rend, felismerve és kielégítve kora vallásosságának igényeit, nagy népszerűségnek örvendett a szerzetesi életformát választani kívánó férfiak és nők körében egyaránt. Azonban a 13. századra ezek a világtól elzárt kolostorok, melyek ráadásul sikerességüknek köszönhetően már nagyobb vagyonokat tudtak felhalmozni, csak egy szűk – a szerzetesi életformát választó – réteg számára tudtak lelki vigaszt nyújtani.

A 12-13. századra olyannyira megnövekedett Európa népessége, hogy azt a mezőgazdaság nem tudta élelemmel ellátni. Ezzel egy időben megindult a városiasodás folyamata is, melynek következtében tömegek özönlöttek a városokba egy jobb élet reményében. A kiszámíthatatlan időjárás miatt gyakoriak voltak az éhínségek, és a városi élet velejárójává váltak a különböző betegségek, járványok is, ami tovább mélyítette az emberek hitéletbeli válságát.

⁵ GERGELY Jenő (1999), *A pápaság története*. Kossuth, 64-69.

⁶ HARMAT Árpád Péter, *Az első és legjelentősebb szerzetesrendek kialakulása és története*, <http://bit.ly/1kSZrB8>, megtekintés dátuma 2014.10.29.

A társadalom igényét egy másfajta vallásosságra a különböző eretnek mozgalmak és szekták létrejötte is bizonyítja. A 12. században megfogalmazódott az igény Krisztus és az apostolok életének követésére, mely több eretneknek nyilvánított mozgalom fő mozzanatává vált. Ilyenek voltak a katharok és valdensek is.⁷ A katharok elsősorban az egyház megromlott erkölce ellen léptek fel és a dualizmus tanát hirdették: azaz, a testünk és az anyagi világ ördögi, míg a lelkünk isteni eredetű és a kettő harcban áll egymással. És csak úgy lehet győzedelmeskedni a gonosz felett, ha lemondunk az anyagi világ kísértéséről. A hívőket szegénységben és teljes aszkézisben élő, szüzességet fogadott vezető irányította. A valdensek Pierre Valdo nyomán – aki 1173-ban mindenét szétosztotta a szegények között⁸ – létrejött közösségek voltak. Az evangéliumi szegénység mozgalmát megvalósítva, saját kezük munkájával tartották fenn magukat. Ezek az általában laikus közösségek igényelték a Biblia szövegeinek prédikálását, magyarázását is, melyet szintén maguk végeztek, ezzel aláásva az egyház hierarchiáját és befolyását.

Ezek a szélsőségesnek nyilvánított mozgalmak bár nem keresték, nem is nyerték el az egyház támogatását. Azonban eszmeiségükben akkurátusan fogalmaztak meg megoldásokat a korszak problémáira, és ennek köszönhetően tanaik – eretnek státuszuk ellenére – nagy népszerűségnek örvendtek, mind az előkelő, mind a szegényebb rétegek körében.

A ferences és domonkos rendek alakulásukkor mutattak némi hasonlóságot a fent említett eretnek mozgalmakkal, azzal a különbséggel, hogy ezek a katolikus egyház támogatását élvezve jöttek létre és új eszméket, új erkölcsi mintát vezettek be annak tanaiba.

Témánk szempontjából fontos közelebbről megvizsgálni a ferences rendet, mivel magát Árpád-házi Szent Erzsébetet is gyakran hozzák kapcsolatba velük, Portugáliai Szent Erzsébet alakja pedig a klarisszákhoz köthető.

Magyarországi Erzsébet kortársa volt Assisi Szent Ferencnek és amint tudomást szerzett működéséről, nagy érdeklődéssel fordult felé. Marburgban özvegyi járandóságából még kórházat is építtetett Assisi Szent Ferenc tiszteletére, de semmilyen hiteles forrás nem támasztja alá, hogy Erzsébet belépett volna a rend kötelékeibe.

⁷ JÓNÁS Ilona, Sz.. (1986), *Árpád-házi Szent Erzsébet*, Budapest, Akadémiai, 115-116.

⁸ JÓNÁS (1986), 117.

Karitatív életvitele és az emberekre gyakorolt hatása miatt az 1220-as évek körül kialakuló ferences harmadik rend női ágának patrónájává választották. E rend férfiágának védőszentje szintén királyi származású, a francia IX. Lajos.

A ferences rend

A rend megalakulásának szempontjából fontos megemlíteni Szent Alexius (Elek) legendáját, mely a 11. században bukkant fel Nyugaton.⁹ Alexius¹⁰ egy 5. századi aszkéta volt, aki a történet szerint gazdag római ifjúként érkezett Edesszába, ahol Isten szeretetéért koldus lett. A görögkeleti egyházban tisztelete már halála után kialakult, amit görög és szír eredetű legendák támasztanak alá.

A Nyugati kereszténység a 10. század vége felé adoptálta Alexius alakját, ami nem lehet véletlen, hiszen a szegénység és az éhezés egyre nagyobb problémát jelentett Európában. Alexius élete példaként szolgált a középkor embere számára, és önként vállalt aszkézise nagy hatással volt a társadalom viszonylagos jólétben élő rétegeire.¹¹

A szegénység középkor egyik jellemző fogalma volt. A nincstelenség és a nyomor egyre nagyobb kontrasztba került a gazdag rétegek fényűző életvitelével, és a két társadalmi réteg közötti különbség egyre nagyobb lett.

Ezt ellensúlyozandó az önként vállalt szegénység mint új erény jelenik meg, bírálva a gazdagságot és a világi javak felhalmozását, és egyfajta alternatívát nyújtva a szegénység értelmezésében. Az éhség és a szegénység folyamatos jelenléte hívta elő a karitást, azaz a segítségnyújtást és az irgalmasságot. A szegényekről való gondoskodás egyet jelentett Krisztus szolgálatával, és a 11-13. században egyre több utalást találunk rá a szentek legendáiban, életrajzaiban. A középkor az éhezés világa volt ezért a kor nagy szentjei is elsősorban gyógyítók, táplálók voltak¹².

A ferences eszmeiség is az önként vállalt szegénységen alapszik, célja az apostoli élet követése és Krisztus szolgálata. Kezdetben a klérus bizalmatlanul fogadta őket, hiszen tanaik hasonlóságot mutattak a már említett eretnek tanításokkal.

⁹ JÓNÁS (1986), 128-129.

¹⁰ KIRSCH, J. P., *Alexius, Saint - Fifth-century Roman confessor*, <http://bit.ly/1mS8EP0>, megtekintés dátuma: 2014.01.31.

¹¹ Ld. Pierre Valdo

¹² JÓNÁS (1986), 129.

Először 1209-ben szóban biztosította őket a támogatásáról III. Ince pápa, majd 1223-ban III. Honóriusz pápa írásban is elismerte a rend létezését.

Ferenc célja nem a rendalapítás volt, azonban követőinek száma nagyon gyorsan nőtt, így elengedhetlenné vált egy regula¹³ megfogalmazása az együttélés szabályainak kialakítására. Az első, „Meg nem erősített Regula”-t¹⁴ 1221-ben írta meg, melyet azonban a pápa nem hagyott jóvá. III. Honóriusz 1223-ban ismerte el a Regula végső formáját, melyet „Megerősített Regula”¹⁵ néven ismerünk. A szabályzat nem csupán egy jogi dokumentum, hanem egyben Ferenc buzdítása is az evangéliumi életforma követésére. Ferenc tanult ember volt, több nyelven beszélt, köztük latinul is. Ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy követői nem mind rendelkeznek hasonló ismeretekkel, így a Regula megfogalmazásánál ezt is szem előtt tartotta: szabályai egyszerűek, azonban szigorúak voltak.

A ferences rend alapvetően kolduló rend volt. A tagok nem rendelkezhetek magántulajdonnal, és kétékezi munkával vagy koldulással tartották fenn magukat. Durva szövésű csuhában és mezítláb jártak. A szigorúság belső viszályokat okozott, melyeknek következtében a rend két nagy ágra oszlott: az obszervánsokra (azaz a szabályt megtartókra) és a minoritákra.

A rend belső szervezete az alapítás óta nem sokat változott. A rend a Szentszék közvetlen rendelkezése alá került, így a regula betartásának felügyelete is megoldódott.

A rend rendtartományokra (provincia)¹⁶, majd őrségekre (kustódia)¹⁷ oszlik. A rend élén a rendfőnök (miniszter generális)¹⁸, a provinciák élén a rendtartományfőnök (miniszter provinciális) és az őrségek élén pedig az őr (kustosz) áll, az egyes kolostorok vezetője pedig a guardián (gvardián)¹⁹. A tisztségeket bizonyos időre választják, általában 3 évre választja a káptalan.

A ferencesek sikerének kulcsa abban rejlett, hogy az általuk képviselt lelkiesség az új ideált testesítette meg, és a társadalom lelki szükségleteit elégítette ki – vigaszt nyújtott a kor emberének. Másrészt azzal, hogy nem zárkóztak el a városok és falvak lakossága elől, mint

¹³ Forma vitae, Formula vitae, Forma vivendi

¹⁴ Regula non bullata

¹⁵ Regula bullata

¹⁶ *Rendtartomány szócikk*, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1uhxgC0>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

¹⁷ *Őrség szócikk*, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1iNZpao>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

¹⁸ *Rendfőnök szócikk*, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1s0APu7>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

¹⁹ *Gvardián szócikk*, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1fDq0MK>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

monasztikus társaik, szavaik nagy tömegekhez juthattak el. Prédikációik rövidek és egyszerűek voltak – ahogy ezt Ferenc előírta a Regulában –, így mindenki számára közvetítették az evangéliumi élet üzenetét mindenki számára. Mindemellett a ferencesek oktatásban játszott szerepe sem elhanyagolható. Az új szerzetesrend nyomán a társadalmi ideál a világ felé forduló, másokért cselekvő, tanító, betegápoló és a szegényeken segítő ember lett²⁰.

A Klarisszák

Szent Klára Ferenchez hasonlóan egy Assisi-béli előkelő család leszármazottja volt. Nagy hatással voltak rá Ferenc prédikációi, az által képviselt lelkiesség és az apostoli életmód. Így 1211-12. körül megszökött otthonról és engedelmességet fogadott Ferencnek, majd pár hét után a San Damiano templomba költözött, ahol megalapította a ferencesek Második Rendjét, melyet Szent Klára nyomán klarisszának hívunk.

A rendnek 1211 és 1218 között valójában nem volt regulája, így életüket az Evangélium eszménye és Ferenc élő példája vezette²¹.

III. Ince pápa 1216-ban megadta a nővérek számára a Privilegium Pauperatis-t, azaz a Szent Szegénység kiváltságát, melyben megfogalmazta – írásban először – a klarisszák életformáját. III. Honorius pápasága alatt Hugolino bíboros (a későbbi IX. Gergely pápa) volt a Második rend protektora, aki 1219-ben Szent Benedekét alapul véve Regulát írt a nővérek számára. Ebben azonban nem említette a közösségi szegénységet és az Első Renddel való kapcsolatot sem. Pápaként 1228-ban, Ferenc szentté avatása után megerősítette a klarisszák Privilegium Pauperatis-át és 1239-ben az 1219-es Regulát is. IV. Ince pápa szintén megfogalmazott egy életformát, melyet „Szent Ferenc Regulájának” nevezett, azonban megengedte benne a birtoklást és a jövedelmeket.

Egyik megfogalmazott Regula sem tükrözte tisztán azokat az eszméket, melyeket Klára követett és követni óhajtott, ezért nem maradt más választása, mint hogy saját szerzetesi regulát írjon. Hatalmas dolog volt ez abban az időben, jól mutatja ezt az is, hogy ő az egyetlen nő, akitől a középkorból egyházi törvényhozás maradt ránk.²²

²⁰ JÓNÁS (1986), 135.

²¹ HIDÁSZ Ferenc, VÁRNAI Jakab (szerk. 1993), *Szent Klára művei és életének forrásai, Ferences Források*, Újvidék-Szeged-Csíksomlyó, Agapé, 139.

²² *Szent Klára művei és életének forrásai*, 140.

1253. augusztus 9-én – pár nappal Klára halála előtt – érkezett meg a pápai jóváhagyás a Reguláról, melyet Forma Vitae Ordinis Sororum Pauperum-nak nevezett el.

A Szegény Nővérek Rendje és a Kisebb Testvérek Rendje között nem csak elnevezésükben, de céljaik azonosságában is párhuzam vonható: testvéri élet és szegénység²³. A klarissza regula alapját Ferenc második Megerősített Regulája képezte, ehhez illesztette hozzá Szent Benedek és Hugolino bíboros reguláinak részleteit, melyek a monostori élet szabályait fogalmazták meg. Továbbá belekerül egy új fejezet, melyet teljes egészében Klára írt meg, és melyben kezdeti élményét és szándékát fogalmazta meg.

Klára egyedi gondolatait tükrözik Prágai Ágnessel váltott levelei is, melyekben alaposabban körbejárja a Második Rend életformájának mibenlétét: a szemlélődést. Második levelében leírja a szemlélődés módszerét is: „1. az akarat és az érzés lendületével szegénnyé válni, átölelni a szenvedő Krisztust; 2. egész lényünkkel hosszan ezt a csodálatos jegyest szemlélni; 3. az iránta való szeretettől hajtva követni őt tetteinkben”.²⁴

Látható, hogy Assisi Szent Klára szinte mindenben követte Ferencet, mégis egy más jellegű életformát alakított ki, mely visszatükrözi egyéniségének finom vonásait is.

A ferences világi rend (Harmadik Rend)

A ferences eszmeiség a világban élőkre is nagy hatással volt, számukra jött létre a ferences Harmadik Rend. Külön férfi és női ága van, azok a világi hívek tartoznak ide, akik nem vonultak kolostorba, de életmódjukban követték Ferenc Reguláját.

A nők szerepe a 13. századi Európában

Kétféle karrier, női életmód modell alakult ki a középkorra: a házasság és a vallási pályafutás. Az európai lelkiségben bekövetkező változások lehetővé tették, hogy a nők szerepe megnőtt a vallási életben²⁵, és elősegítették azt, hogy hátrányos és negatív megítélésük a 13. századra szinte az ellenkezőjére fordult.

A Szűz Mária kultusz hangsúlyos megjelenésével kezdődött ez a lassú folyamat, mely a 13. századra odáig jutott, hogy az uralkodó és a nemesi családok dicsőségét már nem a keresztény eszmékért küzdő lovag-királyok, hanem a javaikról lemondó, fogadott

²³ Szent Klára művei és életének forrásai, 140.

²⁴ Szent Klára művei és életének forrásai, 166.

²⁵ KLANICZAY Gábor (2000), *Az uralkodók szentsége a középkorban: Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek* Balassi, 171.

szegénységben élő, életüket a rászorulóknak megsegítésének és a betegek ápolásának szentelő királynők és nemes asszonyok vitték tovább²⁶.

Azért is kiemelkedően fontos Árpád-házi Szent Erzsébet alakja, mert ezt a fajta lelkeséget képviselte, és mert korai halálával ő nyitotta meg ezen szentek sorát. Európában mind a lengyel Szent Hedvig, a prágai Szent Katalin vagy a magyar Szent Margit életében felfedezhető egyfajta hasonlóság az életvitelük tekintetében. Úgy is fogalmazhatunk, hogy mindannyian az erzsébeti modellt követték, azonban Portugáliai Erzsébet, azaz Izabel királyné esete különleges e tekintetben. Egyik közép-európai szentnél sem jelentkeztek olyan legendáriumbeli egyezések, mint a két Erzsébet esetében.

A lány titokban ételt visz a szegényeknek, melyet a kötényébe rejt. Amikor a király észreveszi, megpróbálja leleplezni és megkérdezi, mit visz a kötényében. Erre Erzsébet azt válaszolja, hogy rózsákat. Mivel a király jól tudta, hogy étel van a ruhája alatt, ráparancsolt, hogy mutassa meg. Amikor a lány elengedte a kötényt csücskét, illatos rózsák estek ki belőle. A történet mozzanati szinte teljesen megegyeznek, legyen szó akár a magyar, akár a portugál szentről.

Árpád-házi Szent Erzsébet (1207-1231)

Erzsébet életéről keveset tudunk elmondani történelmi tények alapján, hiszen tettei a magánéletre korlátozódtak. Halála után azonban társadalmi jelentőségűvé vált alakja, melyet felkaroltak a legendák és a szentbeszéd.

A magyar származású királyné II. András (Endre) király és Gertrúd királyné harmadik gyermeke volt. Már 4 éves korától fogva a tübingiai udvarban nevelkedett, és itt is élte le életének nagy részét Lajos örgróf feleségéeként. 3 gyermekük született: Lajos, Zsófia és Gertrúd. 1227-ben férje keresztes hadjáratra indult II. Frigyes Német-római császár felhívására, de útközben meghalt. Ezután Erzsébet gyermekeivel együtt elhagyta a wartburgi várat és Eisenach városában telepedtek le egy kis időre, teljes szegénységben. Férje hamvainak hazaszállítása után sógorai Marburgot jelölték ki számára tartózkodási helyül, ahol később kórházat építtetett özvegyi járulékából. A kórházat Szent Ferencnek ajánlotta. Életét pedig a rászorulóknak megsegítésének, betegek ápolásának rendelte alá gyóntatója, Marburgi

²⁶ KLANICZAY (2000), 170.

Konrád felügyelete alatt. Özvegysege ideje alatt szinte teljes szegénységben és aszkézisben élt. Halála után 4 évvel, 1235-ben avatta szentté IX. Gergely pápa.

A 13. század elején a szentté avatás szabályaiban²⁷ változás következett be. III. Incétől, de még inkább IX. Gergely pápaságától kezdve szigorú szabályokhoz van kötve, hogy kit és milyen procedúrák után lehet szentté avatni. Elengedhetetlenné vált a pápai jóváhagyás, emellett pontos és hiteles jegyzőkönyvet követeltek meg a tanúk kihallgatásáról. Tehát a korábbiakhoz képest jóval több írásos dokumentum keletkezett az eljárás során.

Ennek köszönhető az is, hogy Szent Erzsébet életrajza a halálát követően szinte rögtön lejegyzésre került. Ebben nagy szerepe volt gyóntatójának, Marburgi Konrádnak, aki 1232-ben szentté avatási kérelemmel levelet írt IX. Gergely pápának, mely később *Summa Vitae* néven vált ismertté. Ez volt az első életrajz, mely igen vázlatosan tartalmazta életének főbb eseményeit, azon belül is özvegyi éveit említi hangsúlyosabban.

A másik legismertebb forrás, mely Szent Erzsébet életével foglalkozik, a *Libellus De Dictis Quattor Ancillarum*, azaz az Erzsébethez legközelebb álló négy szolgálólány vallomásait tartalmazó jegyzék. Ez az életrajz figyelmen kívül hagyja a kronológiai sorrendet az események leírásánál – úgy mondták el a történeteket, ahogy épp eszükbe jutottak. Erzsébet életének négy szakasza kerül bemutatásra: a gyermekkor, a házasság, az özvegyesség és a halála körüli, illetve az azt követő események. A négy szolgáló közül Guda és Isentrud Erzsébet udvarhölgyei voltak, akik gyermekkorától fogva elkísérték a királylányt, illetve Elisabeth és Irmengard, akik a marburgi kórház szolgálói voltak.

A kanonizációs eljárás során két hivatalos, latin nyelvű jegyzék is készült Erzsébet csodáiról, melyeket Marburgi Konrád kezd el vezetni. Hivatalos dokumentumként említhető még a csodák hitelességének felülvizsgálatára vonatkozó pápai leirat és IX. Gergely pápa levele Kasztíliai Beatrixhez²⁸ is.

Az eljárás során minden irat, vallomás és jegyzőkönyv a pápához került. Később ezek alapján több szerző is elkezdte feldolgozni Erzsébet életét, és különböző terjedelmű, akár tartalmilag is eltérő életrajzok készültek. Ilyen például az a ferences breviárium a 13. század végéről, melyet Lemmens²⁹ Celanói Tamásnak tulajdonít, és amely már Erzsébet szentté

²⁷ KLANICZAY Gábor (2009), "Szent Erzsébet szentté avatási pere. Az első tanúvallomások életéről és csodáiról." *Árpád-házi Szent Erzsébet-kultusza a 13-16. században*. Budapest, 23.

²⁸ JÓNÁS (1986), 14.

²⁹ LABAN Antal (1907), *Az árpád-házi Szent Erzsébet-legendák irodalmunkban*, Budapest, Franklin

avatása után keletkezett *Vita anonima toscana* címen. Ez a breviárium említi először Erzsébet rózsacsodáját³⁰.

Celanói Tamás³¹ szintén köthető a ferencesekhez, ugyanis 1215-ben belépett a rend kötelékeibe. Emellett a középkor ismert költője és hagiográfusa volt. 1228-29-ben pápai kérésre megírta Szent Ferenc életét, mely minden későbbi életrajz alapjául szolgált. 1246-47-ben egy második kötettel is elkészült a rendfőnök kérésére. Hozzá köthető továbbá Szent Klára életének lejegyzése is, feltehetőleg szintén pápai utasításra, 1255-ben. Ezek után nem lenne meglepő egy Szent Erzsébet életrajz sem Celánói Tamás tollából, hiszen a magyar származású szent alakja is szorosan kapcsolódik a ferencesek Harmadik Rendjéhez.

Azonban nemcsak az egyház, hanem a nép körében is terjed Erzsébet kultusza, s már halálát követően kialakul egy erős szóbeli hagyomány, mely gyorsan és széles körben vált ismertté. Egyes elméletek szerint Szent Erzsébet alakja Németországban inkább krónikák és a hivatalos jellegű latin vita-k tárgya a 13. és 14. században. Magyarországon majd csak a 15. században elevenítik fel az alakját ferences szerzetesek; Temesvári Pelbárt és Laskai Osváth. Olaszországban a képzőművészetek, Franciaországban pedig az irodalom karolja fel az alakját már a 13. században³², s mindegyik a maga módján hozzátett az őt övező kultuszhoz.

Az ezredforduló környékén új lendületet vett magyar Erzsébet-kutatás újabb eredményei azt mutatják, hogy a 14. század Itáliájában a ferences rendi prédikációkban³³, illetve ferencesekhez köthető kéziratok kódexekben³⁴ Szent Erzsébet számtalan említése található. Az életrajz a ferences testvérek tollán újabb elemekkel gazdagodik. A kultusz terjedésének következménye, hogy alakja megjelenik szentbeszéd témájaként is. Ezek a sermo-k azt bizonyítják, hogy a kultusz már része lehetett a mindennapoknak.

Mind vallási, mind politikai szempontból fontos megemlíteni, hogy a Szent Erzsébet-kultusz következménye az is, hogy uralkodók, mint a már említett IX. Lajos is, róla nevezik el gyermekeiket, s igyekeznek minél jobban hangsúlyozni az Árpád-házzal fennálló rokoni

³⁰FALVAY Dávid (2005), "Santa Elisabetta d'Ungheria nei manoscritti della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze" In: *Annuario: Studi e documenti italo-ungheresi*, Róma-Szeged, 172-181.

³¹Celanói Tamás szócikke, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1ge4CLH>, megtekintés dátuma 2014.03.10.

³²BALÁZS Ilona (1930), *Magyarországi Szent Erzsébet a XIII. század francia irodalmában*, Bibliothèque De l'Institut Français à l'Université De Budapest, Budapest, Eggenberger, 18.

³³GECSER Ottó (2012. november 24.) konferencia előadása, *Szent Erzsébet tisztelete az itáliai Ferences Családban*, Szeged

³⁴FALVAY Dávid (2012. november 24.) konferencia előadása, *Szent Erzsébet tisztelete az itáliai Ferences Családban*, Szeged

kapcsolatot. Az Árpád-házzal dinasztikus rokonságot ápoló királyi családok is sokat tehettek a kultusz elterjedéséért.

A 13. század második felében, különös körülmények között megszületik egy aragóniai királylány – quando naceo, naceo envistida, envolta e cuberta de ûa pele, que lhe nom parecia nembro algûu, a qual pele ou teagem a rainha, sa madre fez poer em ûa coussella³⁵ –, akit szent nagy-nagynénje után³⁶ szintén Erzsébetnek³⁷ keresztelnek. A királyné kegyes és karitatív életvitelével, áldozatkész megmentőként teremt majd békét az Ibér-félsziget országai között.

Portugáliai Szent Erzsébet (1269/70 - 1336)

Az Ibériai-félszigeten rengeteg forrás áll a kutató rendelkezésére, s ezek alapján megismerhetjük Izabel, azaz Portugáliai Szent Erzsébet alakját, aki – Portugália királynéjaként – nemcsak egy fontos történelmi személyiség volt, hanem életviteléből kifolyólag markáns mitikus szereplőjévé vált a portugál és a spanyol legendáknak is. Éppen ezért érdemes mindkét oldalról alaposabban megvizsgálni alakját, hogy teljes képet kaphassunk róla a 13. századi Portugáliában, s hogy nem utolsó sorban párhuzamot vonhassunk közte és a magyar szent között.

A források első csoportja a tárgyi emlékeké. Ilyen például a szent síremléke vagy a fennmaradt képi ábrázolások, továbbá a coimbrai Machado de Castro Múzeumban³⁸ őrzött néhány ereklyéje: többek között egy ezüsből és achátból készült körmeneti kereszt és egy ezüst ereklyetartó, melyben a királyné által használt zarándokbot egy darabja található.

A források másik fontos csoportja a fennmaradt írásos emlékeké; krónikák, legendák és szentbeszédok foglalkoznak alakjával. A 20. század közepén került feldolgozásra a királyné mindaddig ismeretlen személyes levelezése, ami újabb lendületet adott a portugáliai Erzsébet kutatásoknak. Ezeket testvérének, II. Jakabnak, Aragónia királyának küldte: volt közöttük két végrendelet, egy kinyilatkoztatás arról, hogy csatlakozni akar a Klarisszák rendjéhez, egy

³⁵ Születésekor a királylányt egy pihés bunda (ún. lanugo) borította, melyet anyja egy kis dobozban megőrzött.

³⁶ Ld. 1. számú melléklet

³⁷ Isabel de Aragão vagy Rainha Santa de Portugal

³⁸ GONÇALVES, António Nogueira (1983), *O tesouro de D. Isabel de Aragão, Rainha de Portugal*, Coimbra, 17-20.

MOJZER Anna (2008), „Portugáliai Szent Erzsébet kincstára és magyar „rokonsága””, *Művészettörténeti értesítő*, 57. évf. 1. sz. 97-108.

tiltakozó levél az unokaöccsei legitimizációjával kapcsolatban, és a sort személyes témájú levelei zárták.

Sokat tudhatunk meg az általa hátrahagyott két végrendeletből és a személyes leveleiből is. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a királyné jól olvasott latinul és portugálul is, ami meglepő és szokatlan műveltségre utal a 13-14. század derekán. Továbbá voltak bizonyos fokú orvosi ismeretei, értett az adminisztrációhoz, illetve jó politikai érzékkel rendelkezett. A diplomáciai tevékenysége és békességre törekvése éppúgy érvényesült a saját birtokain, mint az Ibér-félszigeti „nemzetközi” politikában. Mindemellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy foglalkozott népével, szociális tevékenységét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy több kórházat is alapított (*Hospital dos Meninos Inocentes de Santarem*, *Hospital de Leiria*, *Hospício dos Pobres*, *Hospital de Velhas Inválidas em Coimbra*), emellett létrehozott szegényházakat is (albergarias) Estremoz-ban, Alenquerben és Odivelasban is. Ő alapította a *Gafarias de Óbidost* és a *Gafaria de Leiriát* (leprásházak), illetve a *Recolhimento para Regeneração das Desgraçadas de Coimbrát* a nyomorékok megsegítésére. Ezen intézményeket meg is említi végrendeletében. Az egyik legfontosabb intézmény mind közül a Szent Klára Monostor (Santa Clara-a-Velha), melyet Mor Dias alapított a 13. században, Szent Izabel pedig újra megnyitotta és felvirágoztatta a 14. században. A monostort Szent Klárának és Árpád-házi Szent Erzsébetnek szentelték.

A levelei mellett az egyik legalapvetőbb forrás Izabel életéről egy anonim életrajz, melyet nem sokkal halála után írtak. A szerzője egy olyan személy lehetett, aki közel állt a királynéhez. Valószínűleg gyóntatójának, Salvado Martins barátnak tudható be ez a 14. századi hagiográfia, mely a királyné szent mivoltát helyezi előtérbe, ezért kegyességét, erényességét és kedvességét hangsúlyozza.

Az életrajz az Izabel születése körüli csodás eseményektől kezdve leírja a királyné gyermekkorát az aragón udvarban, és a házassága körüli intézkedésekre is külön kitér. Lineárisan folytatva elmeséli, hogy hogyan került Portugáliába a fiatal királylány, illetve hogyan telt házassága a portugál uralkodóval. Majd az özvegységétől haláláig tartó időszakra is kitér, és szó esik arról is, hogyan vitték át a testét Estremozból Coimbrába. Leírja a temetése körülményeit is.

A szöveg eredeti példánya elveszett. A legrégebbi másolat a 16. századból származik, és ma ez is a Machado de Castro Múzeumban található a többi Izabelhez kötődő ereklyével

együtt. A színes festékekkel díszített kézirat a következő címet viseli: „*Livro que fala da boa vida que fez a Rainha de Portugal, Dona Isabel, e seu bons feitos e milagres em sua vida, e depois da morte.*”³⁹

A 14. századi életrajz története

Izabel alakja nagyon fontos volt a portugálok számára, szinte közvetlenül a halála után már Szent Királynéként emlegették. 1516-ban, I. Mánuel király uralkodása alatt avatta boldoggá X. Leó pápa. Ekkor Izabel kultusza a coimbrai egyházmegyére terjed ki.

A Királyné tiszteletét III. János király (1502-1557) mozdította elő, aki IV. Pál pápa engedélyével 1556-ban kiterjesztette Boldog Izabel július 4-ei ünnepét az egész országra, kötelezővé téve minden egyházmegyének a mise celebrálását ezen a napon Portugáliai Erzsébet tiszteletére⁴⁰. Továbbá elrendelte, hogy az egyetemen is (melyet 1537-ben véglegesít Coimbrában) tartsanak közös istentiszteletet az egész egyetemi közösség részvételével.

Ezen események egyik következménye, hogy 1560-ban Ana de Meneses⁴¹ – a Szent Klárának és Magyarországi Szent Erzsébetnek szentelt kolostor apátnője – és a laikus hívők megalapították a *Confraria da Santa Isabel, Rainha de Portugal*⁴²-t Coimbrában, Joao Soares püspök jóváhagyásával. Az alapítást megünneplendő, 1560. július 4-én kerül sor az első körmenetre: először a Szent Klára kolostorba, majd Izabel sírjához zárandokoltak el. A körmenet hagyományát azóta is minden páros évben megtartják, az esemény több naposra bővült és a Mosteiro da Santa Clara-a-Velha-ból indul, majd a Santa Cruz templomba érkezik.

A Confraria feladata volt az is, hogy fenntartsák és terjesszék a Királynéhoz kapcsolódó kultuszt, ezért Antonio Brandão – a Confraria egyik intézője⁴³ – 1556 és 1560 között készített egy másolatot a királyné kéziratós életrajzának egy példányáról. Ezt 1592-ben kiegészítettek két pergamen alapú festménnyel⁴⁴; az egyik Izabelt ábrázolta klarissza csuhában, a másik pedig egy aragón-portugál kettős címet, még értékesebbé téve ezzel a

³⁹ Könyv, mely Portugália Királynéjának, Donna Izabelnek szép életét beszéli el, s az ő jócselekedeteit, s csodáit, melyek életében, és halál után történtek

⁴⁰ 450 anos da Confraria da Rainha Santa Isabel 1560-2010, (2010), Coimbra, kiállítási katalógus

⁴¹ CASTRO, Aníbal Pinto de, *A Confraria da Rainha Santa Isabel*, <http://bit.ly/1kavEnK>, megtekintés dátuma 2013.10.15.

⁴² Szent Erzsébet, Portugália királynéjának Társulata

⁴³ mordomo

⁴⁴ Ld. 3. melléklet

másolatot⁴⁵. Ez a kézirat a mai napig fennmaradt, és megtekinthető a már említett múzeumban.

Hogy Antonio Brandão milyen kéziratot használt, azt a portugál szakirodalom is vitatja. Tudomásunk van egy 14. századi kéziratról, mely Portugáliai Szent Erzsébetről szól, és nem sokkal a királyné halála után keletkezett. Csakhogy a kézirat a klarisszák tulajdonában volt, akik nem adták ki azt a kolostor falai közül. Maga a kézirat az idők során elveszett, de létezéséről a különböző másolatok és fordítások révén tudunk.

1560-ban Antonio Brandão és a Confraria másik intézője, Antonio Alpoim nyomtatásban is kiadják a királyné életrajzát Coimbrában, Joao de Barreira nyomdájában.⁴⁶ Alpoim és Brandão módosítottak a kézirat szerkezetén, és új csodákat is hozzáadtak, melyek az első kézirat életrajz keletkezése (14. század) óta történtek.

A két Confraria által létrehozott Izabel-életrajz nem csak szerkezetében, hanem tartalmában is eltér egymástól.⁴⁷

Egy bő évszázaddal később, 1672-ben Francisco Brandão ciszterci szerzetes szintén kiadta nyomtatásban a Szent Királyné életrajzát a Monarchia Lusitana 6. részében.

A Monarchia Lusitana⁴⁸ egyfajta udvari krónika volt, melynek első része 1597-ben jelent meg, Bernardo de Brito ciszterci szerzetes állította össze azzal a céllal, hogy összefoglalja, írásban megőrizze Portugáliának és uralkodóinak történetét. Az első két kötettel készült el, melyek a teremtéstől kezdődően mesélnek el történeteket Portugália alapításáig. II. Fülöpnek, az akkori uralkodónak ajánlotta művét, aki kinevezte udvari krónikásnak⁴⁹, s ezzel megalakult egy új tisztség, melyet a ciszterci szerzetesek töltöttek be évszázadokon keresztül, s mellyel az a feladat párosult, hogy visszamenőleg is lejegyezzék az ország történetét. I. Dénes uralkodásának időszaka pedig a már említett Francisco Brandão-ra jutott.

Mivel a portugál királynét 1625-ben szentté avatta VIII. Orbán pápa, elengedhetetlen volt, hogy az ő életrajza is bekerüljön az udvari krónikába, ezért Brandão, hogy megbízásának

⁴⁵ REBELO, António Manuel Ribeiro (Kézirat – várható megjelenés 2014.), „Percurso histórico do código seiscentista do » Livro que fala da boa vida...«, In: *Volume de Estudos em Homenagem a Arnaldo Espírito Santo*, 6.

⁴⁶ ANSELMO, Antonio Joaquim (1926), *Bibliografia das obras impressas em Portugal no século XV*, Biblioteca Nacional Portugal, 44-45

⁴⁷ REBELO (Kézirat – várható megjelenés 2014.), 6.

⁴⁸ „*Monarquia Lusitana e os seus autores* <http://bit.ly/1fjkzAg>

⁴⁹ Chronista mór do Reino

eleget tegyen, kutatásokat végzett, és fellelt egy Izabel-életrajzot a coimbrai Szent Klára Monostorban.

A kéziratos életrajzot a következő címen közölte a Monarchia Lusitana VI. kötetének függelékei között: *Relaçam da vida da gloriosa Santa Isabel, Rainha de Portugal*⁵⁰. Francisco Brandão a kézirat tartalmának ismertetése előtt ad egy rövid leírást a kódexről, melyben a kéziratot megtalálta: a könyv elején egy festmény volt, mely a Szentet ábrázolta a klarisszák habitusában, övvel a derekán, bottal a kezében. Fején fátyol és töviskorona volt, lábainál a királyi jogar és korona feküdt, és a következő felirat olvasható a lap alján: „*Crux et spinea corona Domini mei, sceptrum et corona mea*”⁵¹.

Megjelenése után a későbbi történétírók ezt a Francisco Brandão féle változatot tekintik az eredetinek, ebből idéznek, erre hivatkoznak egészen a 19 -20. század fordulójáig, amikor is új lendületet kap a portugál történelmi filológia.

Frederico de Figanière – egy 19. századi polihisztor – volt az első, aki a „Portugál királynők emléke”⁵² c. munkájában szövegkritikai elemzést végzett azon a kézíraton, melyről Francisco Brandão másolatot készített az udvari krónika számára. Sokáig úgy tartották, hogy a kézirat, melyről Francisco Brandão a másolatot készítette, az eredeti, 14. századi példány, azonban Figanière olyan részletekre mutat rá, melyek végleg bebizonyítják ennek az elméletnek a tévességét: A két utolsó előtti bekezdés 1420-ra és 1438-ra vonatkozó utalásokat tartalmaz. Ezek a paragrafusok nyelvezetükben is eltérnek a szöveg addig egybefüggő részétől. A harmadik és egyben utolsó paragrafusa mellett egy glosszára hívja fel a figyelmet a kézíraton, amely egyértelművé teszi több másolat létezését is: „*ez a fejezet nem szerepel a régi könyvben*”⁵³.

A klarisszáknál őrzött 14. századi, eredetinek tekinthető életrajz szerzője és keletkezésének körülményei, illetve pontos ideje ismeretlen. Valamikor a királyné halálát követően került lejegyzésre, de be lehet határolni a keletkezése idejét, mivel II. Frigyes, Szicília királya volt Izabel egyetlen olyan testvére, aki túlélte a királynét, és feltehetőleg ő rendelte meg az életrajz elkészítését, méghozzá a kanonizációs eljárás elindítására. Frigyes 1337. július 24-én hunyt el. Így hát az eredeti kézirat 1336 és 1337 között, a királyné halála

⁵⁰ Elbeszélés Szent Erzsébet, Portugália királynéjának dicsőséges életéről

⁵¹ Az Úr keresztje és töviskoronája az én jogarom és koronám

⁵² FIGANIÈRE, Frederico, Francisco, de la (1859), *Memorias Das Rainhas de Portugal*, Typographia universal, 257-258.

⁵³ Este capítulo nao está no Livro Antigo

után és II. Frigyes halála előtt készülhetett el. A szerző a királyné egyik kortársa volt, egy olyan ember, aki közel állt hozzá és jól ismerte Izabel életének történetét.

Figaniére megállapította, hogy a szöveg keletkezésének ily módon behatárolt időpontját a korszakra jellemző nyelvezet is igazolja⁵⁴.

Megvizsgálta az első két oldalt, ahol pergamen alapon két festmény található. Az egyik a már említett teljes alakos portré Izabelről klarissza ruhában, mellette pedig az aragón-portugál kettős címer található. Ez jelképezte Izabel kettős hovatartozását; aragón származását és új otthonát Portugáliában. A címer alján található 1592-es dátum alapján egyértelműen megállapítható, hogy ez a kézirat nem lehetett az eredeti példánya az életrajznak, hanem annak egy 16. századi másolata. Minden valószínűség szerint ez az Antonio Brandão által készített másolat.

Aragóniai Izabel életéről a legátfogóbb kutatást Dr. António de Vasconcelos végezte a 19. század végén. A neves portugál tudós először teológia szakon végzett a Coimbrai Egyetemen, majd a doktorátus megszerzése után tanítani kezdett. Fontos szerepet játszott életében a vallás is, ugyanis 1885-től felszentelt pap volt. Az Egyetemi Irattár (1900-1927), majd a Bölcsészettudományi Kar Igazgatója lett (1911-1920), ő alapította a meg Történettudományi Tanszéket a Coimbrai Egyetemen. Fontos kutatásokat végzett, tudományos munkája változatos, több szakterületet ölelt fel. Ha végignézünk publikációin, akkor azt látjuk, hogy nemcsak a nyelvészet, hanem a művészettörténet, a teológia és a történelem területén is maradandót alkotott. Egyik legfontosabb munkája, mely a mai napig hivatkozási alapjául szolgál az ebben a témában íródó műveknek, az Aragóniai Izabelről szóló két kötetes monográfiája⁵⁵, melyben felsorakoztat és megvizsgál minden fellelhető történelmi emléket, dokumentumot és forrást, mely az említett Szent Királynéhoz kötődik. Ő az, aki munkássága révén újra felhívja a figyelmet Aragóniai Izabel fontosságára a 20. század kezdetén.

Antonio de Vasconcelos is vizsgálja az első kézirat körül felmerülő kérdéseket, problémákat. Abban a kivételes helyzetben volt, hogy lehetősége nyílt alaposan szemügyre

⁵⁴ FIGANIÈRE (1859) 257.

⁵⁵ VASCONCELOS, Antonio de (1992), *Dona Isabel de Aragão (A Rainha Santa). Edição fac-similada de 1891-1894*, Coimbra, Arquivo da Universidade de Coimbra

venni azt a másolatot is, mely a 15. században készült az életrajzról. Ez a változat sajnos mára már nem hozzáférhető, így csak az ő eredményeire tudunk támaszkodni.

Vasconcelos, megvizsgálva Izabel 15. illetve 16. századi életrajzának két másolatát, több különbséget fedezett fel⁵⁶.

15. századi kézirat	16. századi kézirat (1592)
24 fólió, csak a lapok első oldalára írtak	28 fél fólió
Pergamenre íródott	Papírra íródott, de jelen van két pergamen lap a könyv elején (festményekkel)
Gótikus írásmód	Román stílusú kalligráfia
Fejezetekre van osztva, a nagy kezdőbetűk piros, illetve kék tintával díszítettek	Fejezetekre van osztva, díszített iniciálék
Hiányzik az utolsó paragrafus	Szerepel az utolsó paragrafus

A 15. századi kéziratban az utolsó két paragrafus eltér a kódex addig egységes írásképétől. A másoló itt már nem ügyel annyira az átírásra, az íráskép kevésbé gondozott és a nagy kezdőbetűk sincsenek már kidíszítve. Gyakoriak a helyesírási hibák.

Vasconcelos ezek alapján arra következtetésre jut, hogy a két utolsó előtti paragrafust, – melyek II. Frigyes halála utáni eseményekre utalnak – még az eredeti kézirathoz toldották hozzá a 14. században, s csak ezután készültek róla a különböző másolatok, fordítások.

⁵⁶ NUNES, José Joaquim (1921), *Vida e milagres de Dona Isabel, rainha de Portugal: texto do século XIV, restituído á sua presumível forma primitiva e acompanhado de notas explicativas*, Imprensa a Universidade, 80-81.

Az eredeti kézirat egy bevezető résszel kezdődik, melyet Francisco Brandão nem tartott elég fontosnak ahhoz, hogy lemásolja s így létezését sokáig homály fedte. Antonio de Vasconcelos egy latin nyelvű fordításban bukkan rá a prológusra, ami alapján megállapította, hogy a kézirat szerzője Izabel gyóntatója, Salvado Martins (Lamego püspöke) volt⁵⁷.

Továbbá a 15. századi kódexben található egy későbbi (16. századi) bejegyzés a kötet előzéklapján, amely felhívja a figyelmet, hogy létezik egy újabb másolat is, mely erről a „régiről” készült. *„Prea memoria he bom tambem guardar-se com o novo este antigo pois he o proprio de que se elle tresladou e se acabou em dezembro de 1592.”*⁵⁸

A 17. században készült két latin nyelvű fordítás is az életrajzról, mindkettő azzal a céllal, hogy a királyné kultuszát az egész világ megismerhesse. Vasconcelos rámutat, hogy ezek sem az eredeti kézitről, hanem annak a 15. századi másolatáról készültek, mert szerepel bennük a prológus⁵⁹.

Az egyiket II. Fülöp kérésére készítette Rodrigo Gomes⁶⁰ 1612-ben, a szentté avatási eljárás elindítására, s így a kanonizációs akták között szerepel a kézirat egy latin nyelvű átirata is a következő címen: *Livro que falla da boa vida que fez a Ra/jnha de Portugal, Dona Isabel, e de seus / bons feitos e milagres em sa vida, e des/pois da morte*⁶¹.

A másik latin nyelvű fordítást Antonio Macedo portugál jezsuita szerzetes készítette el a bollandisták kérésére. Jean Bollandus⁶² egy németalföldi jezsuita szerzetes volt, aki a 17. század elején Heribert Rosweyde-dal⁶³ együtt elkezdte összegyűjteni és feldolgozni a szentek és mártírok életét, akiknek életrajza, szenvedéstörténete fennmaradt a különböző kalendáriumokban vagy liturgikus könyvekben. Ezt a nagyszabású, 18 kötetesre tervezett sorozatot nevezték Acta Sanctorum-nak, melyben a szentek sorrendjét a hozzájuk kapcsolódó ünnepek határozták meg, január 1-től kezdődően. Az első kötet 1643-ban jelent meg, és miután Portugáliaiban Erzsébetet ekkorra már szentté avatták (1625), szükség volt az életrajzára, hogy a júliusi szentek között kiadhassák a hozzá fűződő legendákkal együtt.

⁵⁷ NUNES (1921), 82-83.

⁵⁸ NUNES (1921), 83.

⁹ VASCONCELOS (1992), 266. (lábjegyzetben)

¹⁶ NUNES (1921), 83.

⁶¹ A könyv, mely Portugália Királynéjának, Donna Izabelnek szép életét beszéli el, s az ő jócselekedeteit, s csodáit, melyek életében, és halála után történtek

⁶² Bolland szócikk, Magyar Katolikus Lexikon <http://bit.ly/1iriNfj>, megtekintés dátuma 2014.01.10.

⁶³ Rosweyde szócikk, Magyar Katolikus Lexikon <http://bit.ly/1g0WBFn>, megtekintés dátuma 2014.01.10.

A 20. sz. első felében Nunes a latin nyelvű fordításokból és Vasconcelos munkássága alapján megpróbálta rekonstruálni az eredeti 14. századi kéziratot.

Tehát a történeti-filológiai kutatások alapján a portugál szakirodalom jelen állása szerint Portugáliai Szent Erzsébet életrajzát először a halálát követő években írták meg Portugáliában (Coimbra megyében), ferences környezetben. Erről kézitról másolatok készültek, az első ismert, de napjainkra megsemmisült kézirat 15. századbeli. A 15. századi másolatról készítette a maga másolatát Antonio Brandão a Confraria számára a 16., illetve Francisco Brandão a Monarchia Lusitana számára a 17. században.

Mint láttuk, az eredeti kézitról és a 15. századi másolatáról is több másolat készült. Ferdinánd infáns végrendeletéből tudjuk, hogy birtokában volt egy életrajz⁶⁴, melyet egy lisszaboni kolostorra⁶⁵ hagyományozott. Ez egy lehet a sok közül, mely mára elveszett. Mégis, a különböző másolatok kirajzolnak egy utat, melyet a Szent Királyné kultusza is bejárt Portugália és Európa történetében is. Portugáliai Szent Erzsébet alakja igen népszerű volt az Ibériai-félszigeten, amit alátámaszt a rengeteg dal, történet és legenda, amelyek róla fennmaradtak. De mindezek lejegyzése már egy következő fázisra utal a kultusz terjedésében. Látható az is, hogy a 16-17. században keletkezik a legtöbb átirat, ami azt jelenti, hogy alakja ekkor kezdett egyre szélesebb körben ismertté válni, és egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik iránta több társadalmi rétegben is. Ezen folyamatok betetőzése a szintén ebben az időszakban lezajlott szentté avatási ceremónia.

Izabel életének ismertetése a kézirat alapján

Az első hagiográfia – melyet Francisco Brandão barát a 17. század során nyomtatásban is közöl a Monarquia Lusitana 6. kötetében – a későbbiekben alapjául szolgál majd az összes életrajzi jellegű műnek. Sőt mi több, ez alapján kerül majd be Izabel személye az udvari krónikákba is.⁶⁶

A ma *Vida* néven ismert kéziratot kezdtem el feldolgozni, mely a Lisszaboni Tudományos Akadémia “Boletim da Classe de Letras” 13. kötetében, José Joaquim Nunes feldolgozásában jelent meg, aki törekedett azt a lehető legarchaikusabban közölni.

Az óportugál nyelven, 92 oldal terjedelemben íródott szöveg 58 pontban meséli el Izabel életének történetét. A következőkben az életrajz bővebb ismertetését közlöm, saját

⁶⁴ NUNES (1921), 82.

⁶⁵ NUNES (1921), „*mosteyro das Donas de Sam Salvador de Lixboa*”

⁶⁶ CIDRAES, M. Lourdes (2004), *Isabel de Aragao, Rainha Santa: de História ao Mito*, <http://bit.ly/1omXqNK>, megtekintés dátuma 2012.május 13.

fordításaim és M. Lourdes Cidraes “Isabel De Aragão, Rainha Santa: Da História Ao Mito” című cikke alapján.

* * *

Izabel 1269/70 telén született Zaragoza városában, Aragóniában, I. Hódító Jakab unokájaként, III. Péter és Szicíliai Konstanza lányaként. Szülein keresztül a királylány nagy európai uralkodók leszármazottja, és rokona annak a magyarországi Szent Erzsébetnek, akiről nevét is kapta. Már gyermekkorában is különleges figyelemmel és szeretettel vették körül, úgy tűnt, nagy tettekre lesz hivatott. 11 éves korában férjhez adták I. Dénes portugál királyhoz, akit több kérő közül választottak ki. Rengeteg értékes hozománnyal indult el a királylány, s cserébe várakat és falvakat kapott Dénestől. A hivatalos ceremóniát Barcelonában tartották, majd a királylány elindult Portugália felé, ahol az egyházi szertartás is lezajlott. Az úton apja Katalónia határáig kísérte, Kasztíliától pedig unokatestvére, Jakab infáns vigyázta az újdonsült királynét egészen Portugália határáig, ahol Dénes király testvére, Alfonz infáns fogadta. Az ifjú ara Bragançánál lépett Portugália területére és Trancosoban találkozott férjével, ahol megtartották a templomi esküvőt.

Dénes királyságát leginkább a reconquista –, azaz a félsziget felszabadítása a mór uralom alól – utáni nyugaltság, béke jellemezte. Kialakította a belső rendet, központosított; nem hazudtolta meg felmenőit: X. Bölcs Alfonz unokájaként felkarolta a portugál kultúrát is. Hivatalos nyelvvé tette a portugált, és megalapította az ország – ma is működő – első egyetemét 1290-ben először Lisszabonban, amely aztán a királyi udvarral együtt átkerült Coimbrába. Törekedett a vidék integrálására, a földek újraelosztására a parasztok között, ezért kapta a „Lavrador”, azaz Földművelő királyi jelzőt.

A királyi pár végül Coimbrában telepedett le. Két gyermekük született, Afonso (Alfonz), a trónörökös és Constança (Konstancia), akit férjhez adtak a kasztíliai uralkodóhoz. Dénes hagyta érvényesülni Izabelt a politikai életben, együtt mentek a fontosabb diplomáciai utakra, tehát egy politikailag is tevékeny királyné volt: részt vett gyermekei kiházásításának a megszervezésében, valamint saját birtokain ő maga végezte az adminisztrációs teendőket. Dénes jóváhagyásával a birtokai után befolyó jövedelmekből vallási gyülekezeteket, konventeket pártfogolt.

Házasságuk azonban nem volt felhőtlen. Dénes király trubadúrként nemcsak az udvari költészetnek, hanem a szép nőknek is nagy kedvelője volt, több házasságon kívüli viszonyt is

folytatott, melyekből törvénytelen utódok születtek. Izabel panasz nélkül tűrte férjének hűtlenkedéseit, és még a törvénytelenül születő gyermekeket is ellátta étellel, ruhával.

A királynét gyakran emlegetik békehozóként is a félszigeten, köszönhetően közreműködésének a politikai konfliktusokban. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Izabel és Dénes között ne lettek volna nézeteltérések. Egy alkalommal a királyné még rövid száműzetésbe is kényszerült az egyik miatt. Dénes király ugyanis azt gyanította, hogy felesége a fiának, Alfonznak segített lázadást szítani a király ellen, pedig ő csak a két fél kibékítésén fáradozott.

Mikor a király megbetegedett Santarem-ben, Izabel végig mellette volt, támogatta, segítette és ápolta. Férje halála után felvette a klarisszák habitusát, és az általa alapított Santa Clara Monostorba vonult, hogy ott töltse hátralévő életét. Hivatalosan csak a halálos ágyán lépett be a rendbe, így addig szabadon folytathatta az adakozást, jótékonykodást.

Férje temetése után zarándokútra indult Santiago de Compostela-ba a püspöktől kapott bottal, melyet achátintarziával díszítettek, és amelynek bizonyos részeit a mai napig őrzik a Machado Castro Múzeumban és a Santa Clara-a-Nova templomban.

1336-ban, Estremozban halt meg közel 66 évesen, mikor fia és unokája háborúskodását próbálta megakadályozni. Fia, IV. Alfonz teljesítve anyja végső óhaját átszállíttatta holttestét Estremozból Coimbrába és ott a Santa Clara Monostorban temettette el. A translatio sok időt vett igénybe, de mikor megérkeztek Coimbrába – a júliusi hőség ellenére – a koporsóból parfümös illat szállt fel: „*tão nobre odor que nunca ninguem tinha visto*”⁶⁷ – írja az első biográfia.

Az Izabel-kultusz kialakulása

Az Izabel-kultusz első megnyilvánulásai nem sokkal a királyné halála után kialakultak. A translatio hét napig tartott az ország déli részéből Coimbra-ba, és egyre többen csatlakoztak a menethez. Ebben a tömegben kezdtek el terjedni csodás történetek, és Coimbrába érve ezek száma egyre csak bővült. A királyné temetésén rengetegen vettek részt, s ezekre a napokra datálják az első csodás gyógyulásokat is. A nép körében ekkor alakul ki Izabel kultusza, akit halálától fogva szentként emlegettek. Hivatalosan csak a 17. században (1625. május 25.) kanonizálta VIII. Orbán pápa. A szentté avatás hosszú folyamata azzal zárult, hogy

⁶⁷ Oly nemes illat, melyet még senki nem érzett azelőtt

felnyitották a szent sírját a Rómából küldött bírák előtt s végül Aragóniai Izabel hivatalosan is bekerült a katolikus liturgia szentjei közé.

Izabel városa Coimbra volt, mivel ott töltötte élete nagy részét, és munkássága is oda kötötte. Manapság azért is fontos hely, mert a királyné testét ott őrzik a Santa Clara-a-Nova Monostorban, s így az Izabel-kultusz szempontjából privilégiumot élvez. A Szent Királyné ünnepét is itt tartják két évente július 4-én, halálának évfordulóján.

A hivatalos kánon mellett Erzsébet alakja a portugál népi emlékezetben élt tovább – hasonlóan a mi Mátyás királyunkról szóló történetekhez. Ezen legendák sokszor egy-egy krónikából vagy életrajzi eseményből vették eredetüket.

Izabelhez köthető csodák

Az első életrajzban megjelenő csodák:

1. „A lenda do ermitão” (a remete legendája): egy remete figyelmezteti Izabel királynét, hogy a Kasztíliában elhalálozott lánya, Constança a purgatóriumban várja anyja közbeavatkozását, hogy beléphessen a mennyek országába.

2. „A lenda da mulinha de Alvalade” (az alvalade-i öszvér legendája): erre kevés utalást találtam, további kutatás szükséges.

3. A Szűz megjelenésének legendája: halála előtti pillanatokban hívatta fia feleségét, Dona Beatrizt, hogy engedje be a fehér ruhába öltözött asszonyt, akit rajta kívül senki nem látott.

Néhány legendát régi krónikákban találhatunk meg:

1. „A lenda das águas do Tejo se apartam”: a legenda, mely szerint a Tejo folyó vize kettéválik. Mikor Izabel elindul, hogy a szent mártír, Szent Iria sírját felkeresse, a Tejo folyó vize kettényílik, hogy a királyné a száraz homokon kelhessen át.

2. „A lenda do pagem da rainha” (a királyné szolgájának legendája): a királyné szolgáját hamisan megvádolják a király előtt és csapdát állítanak neki. De mégis megmenekül Dénes király bosszúja elől s kiderül ártatlansága.

3. „Lenda da rainha lavadeira” (a mosó királyné legendája): gyógyító erejűvé vált annak a folyónak a vize, melyhez a királyné mosni járt.

4. „A lenda do mausoléu que dava um salto” (a mauzóleum legendája, mely ugrott egyet): A királyné zarándokbotjával érintett nehéz kőszir, melyet a Mondego folyó áradása fenyegetett régi helyéről egy magasabbra „ugrott”.

5. „A lenda do tecto do refeitório de Santa Clara” (a tetőszerkezet legendája): A Santa Clara kolostor étkezőjén dolgozó ács megmenekül, mert a leesni készülő tartógerenda csodás módon visszakerül a helyére.

A földrajzi neveken néhány etimológiai jellegű, névtelen eredetű legenda él a nép ajkán. Ezek eredetének idejét és módját lehetetlen meghatározni. Ilyen például az „*Aldeia do Amor*”⁶⁸ nevű falu, mely Dénes király szeretőiről emlékezik meg nevében. Illetve Lumiar (alumiár)⁶⁹ is. A magyarázat szerint a királyné innen világította meg hazatérő férjének az utat.

Egyéb földrajzi nevek is köthetők Izabel királynéhez, ilyen például Almoester városa, melynek nevében a monostor szó fedezhető fel, mégpedig azért, mert a Tejo folyó csodájának tiszteletére azon a helyen egy monostort kezdtek építeni, és innen kapta a nevét a város. Ansião (ancião)⁷⁰ egy öregemberről kapta a nevét, akit a Szent Királyné a védelmébe vett. Pataias városa onnan kapta a nevét, hogy egyszer a királyné a szolgálonőivel átutazott rajta, de amikor egy homokos (egyek források szerint iszapos) területre értek a hintójuk elakadt. Itt a királyné elkiáltotta magát: „à pata aias”⁷¹, hogy gyalog folytassák útjukat. Hasonló legendák övezik Sangalhos, Cartaxo, Vila Flor, és Odivelas nevét is.

Ezek mellett más városokkal is összefonódott a királyné alakja: Coimbra, Lisszabon, Estremoz és Alcanquer városához egyházi, Leiria városához pedig profán legendák köthetők.

A rózsacsoda

A rózsza mint díszítő elem szimbolikus értékkel is bír, mely egyre több változáson ment keresztül a 10-11. századtól kezdődően. Ennek köze van a vallásos értékrend fokozatos változásához, az új szerzetesrendek alakulásához és a nők hangsúlyos megjelenéséhez a vallásosságban.

Ha pontos képet akarunk kapni a rózsacsoda középkori jelentéséről, meg kell vizsgálni a keresztény középkor képértelmezését is, hiszen az eltér a mai fogalmainktól. „A középkor világképe egy öröktől létező kozmikus rend bizonyítékait fedezi fel valamennyi tárgyban, dologban és élőlényben – sokkal inkább újrateremti, újra felfedezi a tudást, mely a dolgok lényegét alkotja”⁷². A zsidó-keresztény hagyomány az Íráson, azaz az isteni

⁶⁸ „*Szerelem falva*” valójában egy Leiria melletti falu

⁶⁹ Megvilágítani

⁷⁰ Öregember

⁷¹ Talpra szolgálók!

⁷² Tudásteremtés a középkorban, <http://bit.ly/1pG6WBN> megtekintés dátuma 2014.04.11.

kinyilatkoztatáson alapult. Így a kép és minden egyéb írás is másodlagos szerephez jutott, arra szolgált, hogy rajta keresztül fel lehessen idézni az elsődleges értelmet.

Ez játszódik le a rózsá esetében is. A középkort jellemző Krisztus-központúságból kiindulva a rózsá Krisztusra utalt. Kapcsolat alakult ki a rózsá és a seb között is, így a virág Jézus öt sebé, piros színe pedig a kiömlő vérét jelölte. A rózsá helyettesítette Krisztust, és ezzel együtt kifejezte a földi erkölcsi normákat meghatározó mennyei szeretetet is. A rózsát így a keresztény ájtatosság, a könyörületesség és az engedelmes alázatosság jeleként olvashatjuk⁷³.

Ez a jelentés tovább bővült a keresztény mártírológiában⁷⁴, ahol a rózsá és annak édes illata Isten közelségére utalt. Emellett a szentség és a vértanúság jeleként is értelmezhető a virág jelenléte a legendákban.

Később Mária alakja is – fokozatos előtérbe kerülésének köszönhetően – belekerült a rózsá értelmezési tartományába: ő lett a rosa mistica (tövis nélküli rózsá), virág a virágok között, a rózsák rózsája. Egy újfajta Mária-kultusz megjelenése Európa-szerte tapasztalható volt, melynek eredménye a szeplőtelen fogantatás ünnepének bevezetése volt. Ezzel párhuzamosan a női nemről alkotott képzet is átalakult, árnyaltabbá vált. Az asszonyi tulajdonságok megjelentek az udvari és vallási kultúrában, mely egyfajta mentális felértékelődést jelentett⁷⁵ a korábbi negatív megkülönböztetéssel szemben.

Mária volt az első kereszties hadjárat oltalmazója, és az elterjedő lovagi eszmékben is helyet kapott a nők tisztelete és védelmezése.

A rózsaszimbolika terjedéséhez a koldulórendek is nagyban hozzájárultak. Ők az apostoli életvitelből kifolyólag eljutottak a társadalom szegényebb rétegeihez. A ferences legendákon keresztül az eddig Máriához kapcsolódó tüskétlen rózsá motívuma már a krisztusi példát követő férfit is megillette⁷⁶.

Kialakult a dinasztikus női szentek szentségmodellje, akik aszketikus életmódot folytatva követik a krisztusi példát. Kanonizációjukat és kultuszuk terjedését az uralkodói udvar is támogatta saját hatalmának megszilárdítása érdekében. A 12. században még eretnekségnek számító életmód a 13. században már a koldulórendek női ágának jellemzője. Jelentőségük abban rejlett, hogy összekapcsolták az uralkodói dinasztiák lovagi eszméit a

⁷³ Géczi János (2007), A rózsá és jelképei, a keresztény középkor, Gondolat, Budapest, 118.

⁷⁴ Géczi János (2007)

⁷⁵ Géczi János (2007) 86.

⁷⁶ Géczi János (2007) 86.

koldulórendek ideáljával⁷⁷, mely többek között a családi kapcsolatok felértékelődését hozta magával.

Mária alakjának népszerűsödése kihatott a női szentek tiszteletére is, és a 13. században soha nem látott mértékben megnőtt a női szentek aránya.⁷⁸ Szűz Mária földi és égi uralkodóként Krisztus mellett jelent meg, oldalán Dorottya, Cecília és Erzsébet⁷⁹, akikre immáron szintén kiterjed a rózsza jelentéstartománya.

Árpád-házi Szent Erzsébet esetében az életszentségre utaló jegy a rózsza, és hozzá kapcsolódik a legtöbb középkori eredetű rózsacsoda. Erzsébet alakját népszerűség övezte, melyet a gazdag hagiográfiai anyag is alátámaszt. Ez a bőséges anyag kettéválasztható aszerint, hogy tartalmazza-e a rózsacsodát. Az első életrajzokban még nincs nyoma. A toszkán eredetű, 13. század végi, rózsává változó kenyér motívuma Európa-szerte elterjedt, és az 1293-as Dietrich von Apolda által összeállított életrajz⁸⁰ pedig már a leprosus csodát is tartalmazta.

Erzsébet alakja is fokozatosan bekerül a rózsza jelentéstartományába sőt, a szent attribútumává vált életszentsége nyomán. Erzsébet közkedvelt adakozó szentként megkapta a három koronát, hiszen hajadonként, hitvesként és özvegyként is példás életet élt. Ezen történetei pedig szentségmodellként – származásuktól függetlenül – a nők számára adtak útmutatást, hangsúlyozva az életút fontosságát.

A rózsacsoda Szent Erzsébetnél

Árpád-házi Szent Erzsébet életének különböző szakaszaihoz köthető egy-egy rózsacsoda. Az Érdy-kódexben két gyermekkorához kapcsolódó legenda is előkerül. Az atyai udvarba helyezi a kötényben rózsává változó étel csodáját, ezzel is hangsúlyozva magyar vonatkozását az inkább türingiaiként emlegetett királylánynak. Egy másik történet szerint a fiatal Erzsébet rózsakoszorúval fején a pataknál imádkozott, amikor megtudta, hogy apja hamarosan feleségül kívánja adni. Engedelmeskedve az atyai kívánságnak a koszorút a vízbe dobta, ahol a rózsabimbók érett rózsává nyíltak, és elborították az egész patakot.

Hitvesi éveiből is fennmaradt a kötényben rózsává változó kenyér motívuma, főleg német nyelvterületeken. A másik csoda, melyet Erzsébet életének erre a szakaszára tesznek, az úgynevezett leprosus csoda. Itt a hitvesi ágyba fektetett beteg (leprás) helyén a keresztre

⁷⁷ Géczi János (2007) 111.

⁷⁸ Géczi János (2007) 109.

⁷⁹ Géczi János (2007) 108.

⁸⁰ Géczi János (2007) 114.

feszített Krisztus jelenik meg a szobába belépő férjnek. Az ágyat fehér és piros rózsák borították.

A rózsacsoda Szent Izabelnél

Izabelnél a legkorábbi forrás egy 15. századi oltárkép, melyen rózsákkal a kötényében ábrázolják a királynét. Ezt manapság Katalóniában, a Museu da Catalunhában őrzik. Az első (14. századi) életrajzban még nem jelenik meg a rózsacsoda, annak első írásos említését a Frei Marcos de Lisboa által 1562-ben írott *Cronica dos Frades Menores*ben⁸¹ találjuk⁸². A coimbrai Museu Machado de Castro-ban található Izabelről készült festményt – melyen rózsákkal ábrázolják a királynét – a 16. századra datálják.

Több változata is létezik a legendának, melyekben kenyér helyett aranyat visz a kötényében, és azok változnak rózsává, vagy éppen fordítva, a rózsák változnak arannyá.

*„Levava uma vez a Rainha santa moedas no regaço para dar aos pobres, / Encontrand-a el-Rei lhe perguntou o que levava, / ela disse, levo aqui rosas. E rosas viu el-Rei não sendo tempo delas.”*⁸³

A motívum eredete kérdéses, de köze van nagy-nagynénjéhez, Árpád-házi Szent Erzsébethez is. A kései átvétel ellenére igen hamar központi eleme lett az Izabelhez fűződő legendáknak, és M. Lourdes Cidraes⁸⁴ szerint ebben találkozik a Szent Királyné kanonikus alakja a nép ajkán élőével.

⁸¹ Kisebb Testvérek Krónikája

⁸² CIDRAES (2004)

⁸³ A királyné aranypénzeket rejtett kötényébe, hogy azokat a szegényeknek ajándékozza. Férje megkérdezte, hogy mit visz, ő azt válaszolta, hogy rózsákat, és a király is látta a virágokat, pedig abban az időben nem nyíltak.

⁸⁴ CIDRAES (2004)

A kapcsolat minősége – Szent Erzsébet kultusza Portugáliában

A ferences közvetítés

Eddigi kutatásaim azt mutatják, hogy Árpád-házi Erzsébet kultuszának és életmód modelljének elterjedése különböző társadalmi és kulturális szinteken létezett. Más úton jutott el legendája a különböző társadalmi rétegekhez. A szegényebb rétegek ugyanúgy ismerték a történetét, mint a társadalom előkelő és gazdag származású tagjai, csak épp más forráson keresztül jutottak hozzá.

Az egyik legkézenfekvőbb közvetítő maga a ferences rend, ahol a prédikációkban (például Pádai Lukácsban) megjelenő Szent Erzsébet alakja a harmadrend patrónájaként tűnik fel a 14. században. A prédikációk célközönsége elsősorban a szegényebb rétegek laikus közönsége volt.

A ferences lelkeséggel Izabel is közeli kapcsolatban állt, ezt tükrözik tettei is: Szent Klárának és Szent Erzsébetnek szentelt monostort újírt és virágoztat fel, több kórházat patronál, és férje halála után a klarisszák habitusát ölti magára, majd a halálos ágyán belép a rendbe is.

Az első ferencesek 1216-17 körül érkeztek Portugáliába⁸⁵, de egyes elméletek szerint már korábban is megjelentek az országban. Ezt bizonyítaná a Bragança-ban található Szent Ferenc Konvent, melyet 1214-ben alapítottak.

Az első remete közösségeket Guimarãesben hozták létre, majd tovább terjeszkedtek. Coimbra a 12-13. században élénk gazdasági központtá vált, ami együtt járt az új szerzetesrendek megjelenésével is. Ide 1220-ban érkeztek meg a ferencesek, akik az uralkodó szimpátiájának köszönhetően hamar megalapították első rendházukat⁸⁶ a Mondego folyó partján.

Az első klarissza kolostorok alapítása Portugáliában a befolyásos, gazdag vagy nemesi származású világi nőknek volt köszönhető, akik fogékonyak voltak a ferences ideákra és az evangéliumi élet üzenetére.

⁸⁵ FRANCO, José Eduardo (2010), Dicionário Histórico das Ordens, Institutos Religiosos e outras formas de vida consagrada católica em Portugal, Norprint – Artes gráficas, S. A., 161.

⁸⁶ São Francisco da Ponte

Mór Dias nevéhez fűződik a Szent Klárának és Magyarországi Szent Erzsébetnek, a ferences eszmeiség e két fontos képviselőjének⁸⁷ szentelt kolostor megalapítása⁸⁸. A nemesi családból származó asszony 1250-től a Szent Kereszt Templom Apácarendjének tagja volt, és mikor a ferences eszmével megismerkedett, úgy döntött, hogy javait egy klarissza kolostor építésére szeretné használni. 1286-ban alapította meg a ma Santa Clara-a-Velha néven ismert kolostort a coimbrai Püspök engedélyével⁸⁹. A végrendeletében rögzíti, hogy a templomot kinek szenteli: „ad honorem Salvatoris nostri Jesu Christi et Beatae Virginis matris suae et Beatae Helisabeth specialiter et Beatae Virginis Clare”⁹⁰.

Halála után azonban a Szent Kereszt Templom és a Regnáló Kanonokok Coimbrai Testülete nem nézte jó szemmel, hogy a gazdag hölgy javai egy másik kolostor tulajdonába kerülnek és eljárást indítottak a végrendeletben kinyilvánítottak ellen. Akciójuk sikeres volt, a kolostor nem sokkal élte túl alapítóját, ugyanis 1311-ben a működését beszüntették.

Évekkel később nyitja meg újra a kapuit, amikor Coimbraba kerül Aragóniai Izabel, aki maga is szimpatizált a ferences eszmével. Magáénak érezte a kolostor ügyét, ezért – férje támogatását élvezve az ügyben – hozzálátott annak újjáépítéséhez és újr alapításához. A munkálatok 1314 és 1318 között zajlottak. Izabel elérte azt is, hogy a királyi palota védelme alá kerüljön, és részesüljön az ezzel járó gazdasági előjogokból és kiváltságokból is. 1330-ban szentelte fel Raimundo püspök az épületet, melyet – immáron másodjára is – Magyarországi Szent Erzsébetnek és Assisi Szent Klárának ajánlottak. Izabel munkálkodásának köszönhetően egy új épületkomplexum jött létre, amely immáron monostori funkciókat is ellátott.

1322-ben kapta meg a pápai engedélyt XXII. Jánostól⁹¹, hogy Magyarországi Szent Erzsébet tiszteletére kórházat alapítson, mely a monostorhoz tartozott területileg és közigazgatásilag is. 1327-ben megerősíti ezt egy újabb oklevéllel, melyben egy kápolna építését⁹² is engedélyezik az épületben.

Férje halála után elrendelte egy palota építését a monostor közvetlen közelében, két titkos ajtóval: egyik a monostorba vezetett, a másik pedig a kórházba. Ezzel folytatta az aragón hagyományt, de közeledett a magyarországi felmenőjéhez is, aki szintén egy Marburgi kórház melletti rezidencián élt özvegyként.

⁸⁷ A két védőszentet 1278-ban választotta ki, még azelőtt, hogy Izabel megérkezett volna Portugáliába.

⁸⁸ CASTRO, Aníbal Pinto de (szerk.), (2007), *A coroa, o pão e as rosas*, Coimbra, 94-95.

⁸⁹ Április 13-án kapta meg erre az engedélyt a coimbrai püspökség vezetőjétől, João Martins de Soalhães püspöktől.

⁹⁰ CASTRO, (szerk.), (2007), 95.

⁹¹ VASCONCELOS, (1992), 123.

⁹² VASCONCELOS, (1992), 123.

Amikor a monostor munkálatai 1330-ban befejeződtek, egy szeretetház építtetéséhez fogott hozzá. Abban a korban, melyben a két szent élt, a hit határozta meg az életet. Bizonyos tekintetben Izabel – és Erzsébet is – cselekedeteiben élte meg vallásosságát, melyet áthatott a karitás, az emberekről való gondoskodás. Ennek köszönhető, hogy Portugáliában több szegényház, leprás ház, kórház építtetése, patronálása fűződik Izabel nevéhez.

1328-1336 között – legvalószínűbb, hogy 1333-ban – avatták fel a szeretetházat Coimbrában, egy hatalmas éhínség idején. A királyné pedig élelmet és pénzt osztott szét a rászorulóknak között, elintézte a halottak temetését (halotti lepel és utolsó kenet feladása), ennivalót vitt a kórházban fekvő betegeknek, és ellátta, ápolta őket. A kórház – a betegségek testi gyógyítása mellett – lelki segítségnyújtást is végzett a hozzá kapcsolódó kápolnán keresztül.

A Szent Erzsébetnek ajánlott kórház feltehetően az egyik legnagyobb középkori alapítású kórház volt Portugáliában. Két, külön a férfiak és nők számára kialakított egyforma részből állt, melyeket a kápolna kötött össze.

A kórház egészen a 16. századig (1559) üzemelt, bár állapota egyre romlott. Amíg az épület állt, a kápolnában miséket celebráltak dominikánus szerzetesek. Azonban a Mondego folyó sorozatos áradásai miatt, ahogy azt Manuel da Esperança megemlékezéseiből tudjuk, az épület egy napon „összeomlott és soha nem emelkedett fel”⁹³.

Szent Erzsébet férje halála után lemondott minden világi tulajdonáról, és a szegénységet választotta. Izabel életében is bekövetkezett ez a fordulat mikor megözvegyült, méghozzá zárandoklat formájában. 1335-ben útra kelt Santiago de Compostela-ba, de álruhában, hogy senki ne ismerje fel, és amíg odaért, koldulásból tartotta fenn magát, hogy megtapasztalja a szegénységet, és gyakorolhassa a kedvességet, a felebaráti szeretetet.

A társadalmi segítségnyújtás mellett magánéletében is alázatosan élt, közvetlen környezetében is jótékonykodott. „Mikor együtt étkezett az apácákkal a monostor Refektóriumában, ő szolgálta fel az ételt a többiek számára. A kórházban a szegényeket anyaként ápolta, megvetette az ágyakat, gyógyította a betegeket, hasonlóképpen Magyarországi Szent Erzsébethez”⁹⁴. Megmosta a leprások sebeit, mert bennük Krisztust látta megtestesülni.

Izabel életét meghatározta, és befolyásolta nagy-nagynénjének élete és tettei; ezt a krónikások is megemlégették minden alkalommal.

⁹³ CASTRO, (szerk.), (2007), 102. (69-es lábjegyzet)

⁹⁴ ENCARNAÇÃO, Joaquim da (1761), *Notícia dos Santos Protectores de Coimbra*, Oficina da Academia Litúrgica, 80.

A másik kulturális szint közvetítője az uralkodóházak közötti rokoni kapcsolat volt. Az uralkodói szentség minden esetben politikai befolyást is jelentett, így nem győzték hangsúlyozni, ha a felmenők között szentek vagy boldogok voltak. Ez Izabel esetében is így történt.

A Nápolyi Királyság volt az egyik kapcsolódási pont, amely összekötötte Aragóniát és Magyarországot. Itt az udvari prédikációkban megjelenő szent a dinasztikus érdekeket szolgálta, célközönsége a nemesek, diplomaták, uralkodó-családok voltak.

Gecser Ottó szerint a Szent Erzsébethez fűződő rózsacsoda kialakulása és gyors elterjedése szempontjából ez volt a legkézenfekvőbb hely⁹⁵, méghozzá a szoros rokoni kapcsolat miatt. 1282-től kezdve Aragónia uralkodóinak irányítása alá került a Szicíliai Királyság is⁹⁶. Árpád-házi Mária⁹⁷, aki Szent Erzsébet unokahúga, és 17 éves koráig a Nyulak szigetén Szent Margit mellett nevelkedett, feleségül ment II. Károly nápolyi királyhoz.

Mária két Erzsébet-életrajzot is birtokolt. Felépíttette a Santa Maria Donnaregina klarissza templomot a 14. század elején, melyben számos képben festtette meg nagynénje, Szent Erzsébet életét. Ez a képsor Erzsébet életének legkorábbi és legteljesebb képi ábrázolása.⁹⁸

Egy másik fontos dinasztikus kapcsolat megtestesítője Árpád-házi Jolán⁹⁹, aki Szent Erzsébet testvére volt, és a 13. században feleségül ment I. Jakab aragón királyhoz. Jolán II. András gyermeke volt, 1219-ben született, és csak viszonylag későn, 1235-ben került el a királyi udvarból. Személyesen nem ismerhette nővérét, de a szentéletű nővér emléke minden bizonnyal élénken élt II. András udvarában.

Jolán 1235-ben került az Ibériai-félszigetre, pont akkor, amikor szentté avatták Erzsébetet, ami nagy hatással lehetett hűgára, Jolánra. A magyar királylánynak nagy szerepe volt abban, hogy a Szent Erzsébet-kultusz eljutott az Ibériai-félszigetre is.

⁹⁵ GECSEK Ottó (2009) "Szent Erzsébet rózsacsodájának előzményei és legkorábbi latin szövegváltozatai". *Árpád-házi Szent Erzsébet-kultusza a 13-16. században*, Budapest, 104-122.

⁹⁶ http://fmg.ac/Projects/MedLands/SICILY.htm#_Toc284338768 CAWLEY, Charles, *Medieval Lands*, Sicily/Naples: Counts & Kings, Chapter 4, Kings of Sicily (Barcelona/Aragon) 1280-1409, megtekintés dátuma 2014.04.14. 16:10

⁹⁷ V. István és Kun Erzsébet lánya, IV. Béla unokája, (Ld. 2. számú melléklet)

⁹⁸ PROKOPP Mária (2009) "A Magyar Királyság szerepe Szent Erzsébet egyetemes tiszteletében. Adalékok Szent Erzsébet ikonográfiájához" In: *Árpád-házi Szent Erzsébet-kultusza a 13-16. században*. Budapest, 153-162. (158.)

⁹⁹ Ld. I. melléklet

Jolán volt az alapja a két uralkodóház közötti rokonság kialakulásának. Ezt hangsúlyozandó az 1247-ben született lánygyermekét Szent Erzsébet után nevezte el¹⁰⁰. Ezt a hagyományt fia – a későbbi aragón király –, III. Péter is folytatta, mikor megszületett első lánygyermeké, Izabel, a későbbi portugál szent.

Péter második lánya, Aragóniai Jolán¹⁰¹ I. Bölcs Róbert nápolyi király felesége lett, ahol szintén fennmaradt a szent rokon emléke, hiszen Bölcs Róbert két saját prédikációjában is előkerül Erzsébet alakja.¹⁰²

Ami a kultusz megjelenését, elterjedését illeti, akár a szoros dinasztikus kapcsolatok, akár a ferences rendhez való kötődés már önmagában is elegendő lehetne az Erzsébet-legenda motívumainak elterjedéséhez, feltehetőleg azonban mindkettő jelen volt, és erősítették egymás hatását.

Az Erzsébet-kultusz utóélete az Ibériai-félszigeten

Aragóniai Izabel esetében Erzsébet több lehetett egyszerű példaképnél. A fennálló rokoni kapcsolat miatt az ő szempontjából egy sokkal bensőségesebb kötődést tételezhetünk fel a magyarországi szent felé.

Az, hogy Izabel életével megvalósította az erzsébeti modellt, és egy roppant hasonló életutat járt be, mint nagy-nagynénje, több kellett, hogy legyen egy atyai predesztinációnál.

Ő volt Magyarországi Szent Erzsébet egyik legodaadóbb híve Portugáliában, és későbbi hatását tekintve is legalább olyan jelentős volt az Ibériai-félszigeten, mint Erzsébet Európában. Izabel kötődését leginkább a Szent Klárának és Szent Erzsébetnek szentelt monostor újraalapításában és felvirágoztatásában, illetve az Erzsébetnek ajánlott kórház megépíttetésében lehet megragadni. Ezen cselekedetei arról tanúskodnak, hogy ismerte nagy-nagynénje életének történetét és felnézett rá, tisztelte mindazért, amit tett.

Azt gondolhatnánk, hogy két ilyen karizmatikus szent kultusza erősíti egymást, azonban Izabel esetében pont az ellenkezője történt. A két szent közötti sok hasonlóság miatt a legendairodalom kezdte egybemosni a két királylány alakját. A korai kanonizáció és legendájának széleskörű ismertsége miatt Erzsébet alakja volt a dominánsabb, és egy idő után elkezdte háttérbe szorítani Izabelt és a hozzá fűződő kultuszt.

Izabel boldoggá avatását 1516-ban, halála után száznyolcvan évvel sikerült elérni, és ezek után a coimbrai püspökség és a Szent Kereszt Kanonoki Testület elkezdte tudatosan

¹⁰⁰ Izabel nevű lánya később a francia uralkodó III. Fülöp (IX. Szent Lajos fia) felesége lett.

¹⁰¹ Ld. II. melléklet

¹⁰² GECSER Ottó (2012. november 21) konferencia előadás, Szeged

háttérbe szorítani a magyar szent kultuszát Coimbrában, hogy még inkább érvényesülhessen Izabel kultusza. Erről különböző breviáriumok tanúskodnak a 16. századból.¹⁰³ Egy 1531-es Breviárium¹⁰⁴ tanúsága szerint azért tették július 4-ére Portugáliai Szent Erzsébet ünnepét, hogy ezzel helyettesítsék Magyarországi Szent Erzsébet júliusi – feltehetően a július 7-ei, születésekor tartott – ünnepét. Egy 1588-as műben¹⁰⁵ pedig D. Afonso de Castelo Branco, Coimbra püspöke eltörli a liturgiából a magyar szent júliusi ünnepét.

Izabel halála után, de főleg a 16. századtól kezdődően a magyarországi szent kultusza hosszú időre jelentősen háttérbe szorult Portugáliában. Erről tanúskodik a feltűnően kevés utalás, képi ábrázolás is, mely alakjával foglalkozna. Szent Erzsébet alakjának mellőzése egészen Izabel szentté avatásáig, 1625-ig tartott.

¹⁰³ CASTRO, Aníbal Pinto de (szerk.), (2007), *A coroa, o pão e as rosas*, Coimbra, 107-108.

¹⁰⁴ *Breviarius secundum usum insignis monasterii sc̃tē crucis colibriēsis* In: CASTRO, Aníbal Pinto de (szerk.), (2007), *A coroa, o pão e as rosas*, Coimbra, 107.

¹⁰⁵ *Festa propria, et specialia diocesis Conimbricensis*, In: CASTRO, Aníbal Pinto de (szerk.), *A coroa, o pão e as rosas*, Coimbra 2007, p. 108.

Befejezés

Árpád-házi Szent Erzsébet alakja és hatása a középkorban kiemelkedő volt, ez azonban napjainkban is ugyanúgy megfigyelhető. Nemcsak vallási, hanem tudományos szempontból is egyre nagyobb az érdeklődés: konferenciákat rendeznek és új tanulmányok jelennek meg ebben a témában, ahol egyre több aspektusból vizsgálják személyiségét és a hozzá kapcsolódó legendákat, illetve azok eredetét.

Árpád-házi Szent Erzsébetnek egy olyan vonatkozását kezdtem el feldolgozni, melyet eddig a magyar szakirodalom kevésbé ismer. Portugáliában viszont közismert, hogy Aragóniai Izabel magyar felmenőkkal rendelkezett, amit eddig egyik általam olvasott forrás sem mulasztott el közölni.

Magyarországon ellenben Rákóczi István tanulmánya volt az egyetlen, melyet a témában találtam. Ebben röviden összefoglalva közli a két szent közötti kapcsolatot a rózsaikonográfia alapján. Ez azonban egy portugál közönségnek íródott tanulmánykötet részeként jelent meg, ennél fogva idegen nyelvű és sokkal inkább a magyar vonatkozásokat részletezi.

Úgy gondolom, érdemes lenne részleteiben is feldolgozni Aragóniai Izabel és Magyarországi Erzsébet kapcsolatát. Árpád-házi (Tübingiai) Szent Erzsébet szakirodalma a magyar, német, francia és olasz nyelvterületeken igen bőséges és feldolgozott, azonban ennek fontos Ibér-félszigeti vonatkozásai feltárásra várnak.

Jelen munkámban ennek kutatását kezdtem el, megvizsgálva a 13. század lelkiességét, összehasonlítva a két szent életét. Saját fordításom alapján bemutattam a portugáliai szent életét és kitértem annak legendáriumára is.

Bibliográfia

ANSELMO, Antonio Joaquim (1926), *Bibliografia das obras impressas em Portugal no século XV*, Biblioteca Nacional Portugal, 44-45.

ARQUIVO DA UNIVERSIDADE DE COIMBRA, CONFRARIA DA RAINHA SANTA ISABEL, *450 anos da Confraria da Rainha Santa Isabel 1560-2010*, (2010), Coimbra, kiállítási katalógus

BALÁZS Ilona (1930), *Magyarországi Szent Erzsébet a XIII. század francia irodalmában*, Bibliothèque De l'Institut Français à l'Université De Budapest, Budapest, Eggenberger

CASTRO, Aníbal Pinto de (szerk.) (2007), *A coroa, o pão e as rosas*, Coimbra

FALVAY Dávid (2005), "Santa Elisabetta d'Ungheria nei manoscritti della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze" In: *Annuario: Studi e documenti italo-ungheresi*, Róma-Szeged

FIGANIÈRE, Frederico, Francisco de la (1859), *Memorias Das Rainhas de Portugal*, Lisboa, Typographia Universal

FRANCO, José Eduardo (2010), *Dicionário Histórico das Ordens, Institutos Religiosos e outras formas de vida consagrada católica em Portugal*, Norprint – Artes gráficas, S. A.

GÉCZI János (2007), *A rózsza és jelképei, A keresztény középkor*, Gondolat

GECSER Ottó (2009) "Szent Erzsébet rózsacsodájának előzményei és legkorábbi latin szövegváltozatai". In: *Árpád-házi Szent Erzsébet-kultusza a 13-16. században*, Budapest

GECSER Ottó (2012. november 21) konferencia előadás, Szeged

GERGELY Jenő (1999), *A pápaság története*. Kossuth, 64-69.

GONÇALVES, Antonio Nogueira (1983), *O tesouro de D. Isabel de Aragão, Rainha de Portugal*, Coimbra

HIDÁSZ Ferenc, VÁRNAI Jakab (szerk. 1993), "Celanói Tamás életrajzai Szent Ferencről", *Ferences Források 2*, Újvidék-Szeged-Csíksomlyó, Agapé

HIDÁSZ Ferenc, VÁRNAI Jakab (szerk. 1993), "Szent Klára művei és életének forrásai", *Ferences Források 3*, Újvidék-Szeged-Csíksomlyó, Agapé

KLANICZAY Gábor (2000), *Az uralkodók szentsége a középkorban: Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek* Balassi

KLANICZAY Gábor (2009), "Szent Erzsébet szentté avatási pere. Az első tanúvallomások életéről és csodáiról. Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a 13-16. században" In: *Árpád-házi Szent Erzsébet-kultusza a 13-16. században*. Budapest. 23-40.

LABAN Antal (1907), *Az árpádházi Szent Erzsébet-legendák irodalmunkban*, Budapest, Franklin

MAGYAR Zoltán (2007), *Árpád-házi Szent Erzsébet: történelem, kultusz, kultúrtörténet*, Text-Print Nyomda Kft., Győr

MOJZER Anna (2008), „Portugáliai Szent Erzsébet kincstára és magyar „rokonsága””, *Művészettörténeti értesítő*, 57. évf. 1. sz. 97-108.

NUNES, José Joaquim (1921), "Vida e milagres de Dona Isabel, rainha de Portugal: texto do século XIV, restituído á sua presumível forma primitiva e acompanhado de notas explicativas", In: *Boletim da Classe de Letras vol. XIII*, Coimbra, Imprensa da Universidade 1293-1384.

PROKOPP Mária (2009) "A Magyar Királyság szerepe Szent Erzsébet egyetemes tiszteletében. Adalékok Szent Erzsébet ikonográfiájához" In: *Árpád-házi Szent Erzsébet-kultusza a 13-16. században*. Budapest

RÁKÓCZI István (2003), *Mares literários luso-húngaros*, Lisboa, Colibri,

REBELO, António Manuel Ribeiro, „Percorso histórico do código seiscentista do » Livro que fala da boa vida...«, In: *Volume de Estudos em Homenagem a Arnaldo Espírito Santo*, 6. (Kézirat – várható megjelenés 2014.)

JÓNÁS Ilona, Sz. (1986), *Árpád-házi Szent Erzsébet*, Budapest, Akadémiai

VASCONCELOS, Antonio de (1992), *Dona Isabel de Aragão (A Rainha Santa). Edição fac-similada de 1891-1894*, Coimbra, Arquivo da Universidade de Coimbra

Internetes források

Bolland szócikk In: Magyar Katolikus Lexikon <http://bit.ly/1iriNfj>, megtekintés dátuma 2014.01.10.

CASTRO, Aníbal Pinto de, *A Confraria da Rainha Santa Isabel*, <http://bit.ly/1kavEnK>, megtekintés dátuma 2013.10.15.

CAWLEY, Charles, *Medieval Lands*, Sicily/Naples: Counts & Kings, Chapter 4, Kings of Sicily (Barcelona/Aragon) 1280-1409, <http://bit.ly/1gCTj07> megtekintés dátuma: 2014.04.14. 16:10

Celanoi Tamás szócikk, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1ge4CLH>, megtekintés dátuma 2014.03.10.

CIDRAES, M. Lourdes (2004), *Isabel de Aragao, Rainha Santa: de História ao Mito*, <http://bit.ly/1omXqNK>, megtekintés dátuma 2012.május 13.

FAZEKAS Csaba (2006), *Történelem és egyházpolitika*, Miskolc, <http://bit.ly/1jObpfE>, megtekintés dátuma 2014.02.24.

Gvardián szócikk, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1fDq0MK>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

HARMAT Árpád Péter, *Az első és legjelentősebb szerzetesrendek kialakulása és története*, <http://bit.ly/1kSZrB8>, megtekintés dátuma 2014.10.29.

KIRSCH, J. P., *Alexius, Saint - Fifth-century Roman confessor*, <http://bit.ly/1mS8EP0>, megtekintés dátuma: 2014.01.31.

Monarquia Lusitana e os seus autores, <http://bit.ly/1fjkzAg> megtekintés dátuma [2014.03.10](http://bit.ly/1fjkzAg).

Rainha Santa Isabel, Museu Machado Castro <http://bit.ly/1ndZgST> (kép)

Őrség szócikk, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1iNZpao>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

Rendfőnök szócikk, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1s0APu7>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

Rendtartomány szócikk, Magyar Katolikus Lexikon, <http://bit.ly/1uhxgC0>, megtekintés dátuma 2014.04.08.

Rosweyde szócikk In Magyar Katolikus Lexikon <http://bit.ly/1g0WBFn>, megtekintés dátuma 2014.01.10.

Teresinha Maria DUARTE, (2006), *Santa Isabel Rainha de Portugal: modelo de santidade feminina e leiga*, OPSIS – Revista do NIESC Vol. 6, <http://bit.ly/1cqzxFq>, megtekintés dátuma 2012.május 13.

Mellékletek

I. Melléklet: családfa

II. Melléklet: családfa

III. Melléklet: A Museu Machado Castro-ban található kézirat (másolat a 16. századból) első két oldala¹⁰⁶

IV. Melléklet: „Retábulo da Rainha Santa” A Museu Machado Castro-ban található oltárkép a 16. századból¹⁰⁷ Coimbra, MNMC 11268

¹⁰⁶ REBELO, António Manuel Ribeiro, „Percurso histórico do códice seiscentista do » Livro que fala da boa vida...«, In: *Volume de Estudos em Homenagem a Arnaldo Espírito Santo*, 6. (Kézirat – várható megjelenés 2014.)

¹⁰⁷ Museu Machado Castro, Rainha Santa Isabel, <http://bit.ly/1ndZgST>

